

Література

1. Бабишкін О. Сучасне кіномистецтво Заходу / О. К. Бабишкін. – К. : Мистецтво, 1968. – 288 с.
2. Бердяев Н. А. Экзистенциальная диалектика божественного и человеческого // Н. А. Бердяев. Диалектика божественного и человеческого / Н. А. Бердяев. – М. : ООО «Издательство АСТ»; Х. : «Фолио», 2003. – С. 341–498. – (Philosophy).
3. Больнов О. Ф. Философия экзистенциализма / Отто Фридрих Больнов; [пер. с нем., С. Э. Никулин]. – СПб. : Издательство «Лань», 1999. – 224 с. – (Серия «Мир философии»).
4. Кудрявцев С. 3500. Книга кинокритик: в 2-х т. Т. 2. / С. В. Кудрявцев. – М., 2008. – 736 с.
5. Мысливченко А. Г. Проблема свободы в экзистенциализме / А. Г. Мысливченко // Философия марксизма и экзистенциализм. – М. : Изд-во Московского университета, 1971. – С. 45 – 56.
6. Хайдеггер М. Бытие и время / Мартин Хайдеггер; [пер. с нем. В. В. Биbihин]. – М. : Ad Marginem, 1997. – 452 с.
7. Хайдеггер М. Что такое метафизика? / Мартин Хайдеггер; [пер. с нем. В. В. Биbihин]. – М. : Академический Проект, 2007. – 303 с. – (Философские технологии).
8. Ford H. Ingmar Bergman [Электронный ресурс] / Hamish Ford. – Режим доступа: <http://www.sensesofcinema.com/2002/great-directors/bergman/>

УДК 61

Галина ВИТАК

ЧИННИК АРТ-ТЕРАПІЇ В СОЦІАЛЬНІЙ АДАПТАЦІЇ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ФІЗИЧНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті проаналізовано й систематизовано основні психологічні наслідки дитячої інвалідності, розкрито теоретичні підходи щодо процесу соціалізації дитини; визначено базові чинники дії методу арт-терапії на розвиток особистості та інтеграцію у сучасне суспільство дітей з обмеженими фізичними можливостями.

Ключові слова: соціалізація, діти з фізичними обмеженнями, арт-терапія, казкотерапія, інтеграція у суспільство.

In the article analyzed and systematized the main psychological effects of childhood disability, disclosed theoretical approaches to the process of socialization the child, identified the basic factors influence the method of art therapy on personality development and integration into the modern society of children with disabilities.

Keywords: socialization, children with disabilities, art therapy, kazkoterapiya, integration into society.

Актуальність заявленої теми зумовлюється, з одного боку, розвитком гуманістичної та гуманітарної складової у нашому суспільстві, що так прагне долучитися до кола світової спільноти у її найкращих проявах та взірцях. З іншого, ми впритул підходимо до розгортання біди загальнолюдського виміру та штибу, що особливо унаочнюється практикою країн, які розвиваються, що перебувають (як і Україна) у вирі системних трансформацій, де існують потреби модернізації виробництва, дефіцити економічного плану й негаразди екології, які відповідно, впливають на якість життя і живих, і ненароджених, на якість людського фактора, на те, яким він приходить у наше життя.

В Україні зараз налічується 186 тисяч дітей-інвалідів, а за даними ЮНІСЕФ прогнозується 212 тис. хворих дітей і 85 тис. дітей з важкою інвалідністю. У державі за останні роки помітний великий ріст інвалідності серед дітей. Зокрема, лише дітей з ДЦП в Україні є понад 23 тис. Здебільшого інвалідність росте через вроджені вади, 20% зумовлено патологією нервової системи.

Отож не дивно, що ця тематика привертає увагу і соціологів, і теоретиків психолого-педагогічної науки, реабілітації сімейної, психологічної, медичної та, врешті-решт – соціальної, що акумулює у собі питання й розробки практично усіх перерахованих. Тому логічним є позиціонування фахівця із соціальної роботи як чільної постаті соціальної допомоги не просто у її різних формах та видах, але і з урахуванням інноваційних методик. Саме такою слід вважати арт-терапію, адже вона за сутністю своєю орієнтована на переміни у світовідношенні та самосприйнятті дитини. В Україні проблеми арт-терапії досліджують багато вчених-теоретиків та практиків: А. Бреусенко-Кузнецов, О. Вознесенська, Н. Волкова, В. Бондар [1], Н. Єщенко, О. Ложкін [7], Н. Полякова, Н. Простакова, О. Пинчук та ін. Її методи відповідають очікуванням, установкам, традиціям клієнтів у нашій державі, для яких характерна орієнтація на емоційно-образне переживання, а не на раціональне розв'язання конфліктів.

Аналіз літератури уможливив зробити висновок, що фізичні вади дитини створюють специфічні труднощі при відображенні довкілля, взаємодії з предметним світом, при встановленні комунікативних стосунків, інтеграції в соціум. К. С. Лебединська, В. І. Лубовський, Л. М. Щипіцина зазначають у цієї категорії дітей ослабленість соціальних можливостей особистості, низьку потребу в спілкуванні, що поєднується з дезадаптивними формами взаємодії – відчуженням, уникненням або конфліктом [8].

Метою статті є характеристика шляхів інтеграції дітей середнього шкільного віку до загальносуспільних практик, складнощі акультура-

ції, що викликані обмеженістю фізичних можливостей (інваліди 1 – 3 груп включно).

Для цього, на нашу думку, необхідно, по-перше, дослідити характер взаємовпливів фізичного та психоемоційного аспектів у формуванні дитини за умов її участі у заходах арт-терапевтичної спрямованості. По-друге, проаналізувати особливості розгортання методик з арт-терапії у її соціально-допоміжному аспекті на теренах сучасної України.

Протягом всього розвитку людського суспільства так чи інакше поставало питання про вироблення форм громадської опіки, лікування, а пізніше й навчання дітей з обмеженими психофізичними можливостями, їхню реабілітацію та інтеграцію. Зміст цієї допомоги залежав від таких факторів, як: стан розвитку економіки, виробничих сил суспільства; і характер виробничих відносин. Визначався політичним, моральним, релігійним світоглядом, станом розвитку науки, охорони здоров'я, культури, освіти.

Інтеграція інвалідів у суспільство в Західній Європі є головною тенденцією сучасного періоду, що базується на повній громадянській рівноправності. Цей етап характеризується у західноєвропейських країнах перебудовою у 80 – 90-ті роки організаційних основ спеціальної освіти, скороченням кількості спеціальних шкіл і різким збільшенням кількості спеціальних класів у загальноосвітніх школах, перебудовою взаємовідносин масової і спеціальної освіти.

Україна зараз перебуває на етапі переходу до такого періоду, тоді як Західна Європа вже більше двох десятиліть переживає цей період і знаходиться на його «просунутій» стадії.

Змістом цього періоду є реорганізація взаємодії структур масової і спеціальної освіти й орієнтація останньої на підготовку дітей із відхиленнями в розвитку до життя як повноправних громадян суспільства, якому вони й належать.

У процесі соціалізації у людини формуються соціальні властивості, знання та вміння, відповідні навички, що дає їй змогу стати дієздатним учасником соціальних відносин. На думку Л. С. Виготського [2], дитина, народившись, вже є соціальною істотою, оскільки її з самого народження оточує багатогранний, складно структурований соціальний світ того суспільства, повноправним членом якого їй ще доведеться стати, але без якого вона вже не може існувати. Відносини дитини і світу постійно змінюються – поступово дитина оволодіває діями з предметами, у яких закріплено соціальний спосіб їхнього виконання; надалі вона пізнає все більше соціальних ролей; у неї починають формуватися перші уявлення про себе як про частину певного соціального світу. Поступово навколишній соціальний світ відкривається дитині в

системі реальних рольових взаємовідносин, правил соціальної поведінки, культурних норм взаємодії. У подальшому соціальне оточення надає дитині спектр чітко оформлених ціннісно-нормативних моделей і зразків соціальної поведінки, на основі засвоєння яких у дитини відбувається вибір між реальними нормами та формується персональна ціннісно-нормативна система. Аналіз різних аспектів життя осіб з обмеженими фізичними можливостями дає змогу зробити висновок, що фізичний дефект відіграє дуже важливу роль у їхньому житті і може бути причиною недостатнього рівня усвідомлення власного «Я», появи порушень взаємовідносин з навколишнім світом та між окремими психологічними утвореннями (зокрема, між мотивами та самооцінкою, цінностями та самооцінкою, між ідеальним та реальним образом себе, зокрема в соціально-економічному аспекті). Обмеження рухів впливає на всю діяльність дитини, змінює якість сенсорної інформації, робить її одноманітною і монотонною [5].

Корекційне навчання має передбачати нормалізацію порушених контактів дитини з оточенням та соціальну інтеграцію. Цей розділ навчання спрямований на усунення психогенних порушень у дітей з вадами мовлення (страх мовлення, почуття обмеженості і пригніченості, фіксація на своєму дефекті), розвиток комунікативних умінь і навичок, виховання активності і товариськості [4].

Арт-терапія здатна простими й екологічними засобами актуалізувати внутрішній потенціал кожної людини, сприяти зціленню і встановленню гармонії особистості, формувати творчу позицію людини. Вона використовується у нашій країні порівняно недавно – усього декілька десятиліть. Первинна основа арт-терапевтичних технологій – архаїчні форми мистецтва, що збереглися у народній творчості і характеризуються наївністю, безпосередньо діючим характером, опорою на символічну мову несвідомого, є джерелом душевного здоров'я людини.

На початкових етапах терапія мистецтвом відображає уявлення психоаналізу, відповідно до якого кінцевий продукт творчості пацієнта (чи це щось намальоване олівцем, чи написане фарбами, виліплене чи сконструйоване) розцінюється як вираження неусвідомлюваних процесів, що відбуваються у його психіці [3].

Останнім часом арт-терапія все ширше застосовується у соціальній сфері. Арт-терапевтичні технології адекватні у використанні при розв'язанні проблем комунікативної компетентності; розвитку внутрішньосімейної взаємодії, психічної і гендерної ідентичності членів сім'ї; формуванні зрілих чоловічих і жіночих структур особистості в подружніх парах; підвищенні самооцінки, активності, впевненості в поведінці. Арт-терапія сім'ї веде до взаємного розкриття членів сім'ї і

їхнього звільнення від переживань, що травмують. В арт-терапевтичному процесі збільшується цінність співпраці як форма внутрішньосімейної взаємодії і формується картина світу сім'ї, що сприяє розвитку власної культури стосунків.

Художня творчість допомагає краще ідентифікувати й оцінювати свої почуття, спогади, образи майбутнього, знайти спосіб спілкування із собою [9].

Арт-терапія володіє очевидними перевагами перед іншими, заснованими винятково на вербальній комунікації, – формами психотерапевтичної роботи:

1. Практично кожна людина (незалежно від віку, культурного досвіду, соціального стану) може брати участь в арт-терапевтичній роботі, яка не вимагає від неї яких-небудь здібностей до образотворчої діяльності або художніх навиків.

2. Арт-терапія є засобом переважно невербального спілкування. Це робить її особливо цінною для тих, хто недостатньо добре володіє мовою, відчуває труднощі в словесному описі своїх переживань, або, навпаки, надмірно пов'язаний із мовним спілкуванням.

3. Образотворча діяльність є могутнім засобом зближення людей, своєрідним «мостом» між фахівцем і клієнтом. Це особливо цінне в ситуаціях взаємного відчуження, при утрудненні налагодження контактів, у спілкуванні з приводу дуже складного предмету.

4. Образотворча діяльність у багатьох випадках дає змогу обходити «цензуру свідомості», тому надає унікальну можливість для використання несвідомих процесів, вираження і актуалізації латентних ідей і станів, тих соціальних ролей, які є у «витісненому» вигляді або слабо виявлені в повсякденному житті.

5. Арт-терапія є засобом вільного самовираження і самопізнання. Вона має «інсайт-орієнтований» характер; надає атмосферу довір'я, високої терпимості і уваги до внутрішнього світу людини.

6. Результати образотворчої діяльності мистецтва є об'єктивним свідоцтвом настроїв і думок людини, що дає можливість використовувати їх для ретроспективної, динамічної оцінки стану, проведення відповідних досліджень і зіставлень.

7. Арт-терапевтична робота здебільшого викликає у людей позитивні емоції, допомагає подолати апатію і безініціативність, сформувати більш активну життєву позицію, впевненість у своїх силах, автономність і особисті межі.

8. Арт-терапія заснована на мобілізації творчого потенціалу людини, внутрішніх механізмів саморегуляції і зцілення. Вона відповідає фундаментальній потребі в самоактуалізації – розкритті широкого

спектра можливостей людини і ствердження нею індивідуально-неповторного способу буття у світі [3].

Групові форми арт-терапевтичної роботи сьогодні дуже популярні, особливо в освіті, соціальній сфері, інших областях. Існує ціла низка причин, які примушують арт-терапевтів і фахівців віддавати перевагу груповим формам. Важливу роль в цьому відіграє «економічний» характер, що дає змогу працювати з ширшим колом клієнтів. Групова арт-терапія передбачає не тільки взаємодію з іншими учасниками групи, але й самостійну образотворчу роботу, що робить вплив на динаміку загального процесу. Крім того, поєднуються прагнення учасників до «злиття» з групою і збереження групової ідентичності – з одного боку, і потреба в незалежності і зміцненні індивідуальної ідентичності – з іншого [6].

В арт-терапії пацієнтам пропонуються різноманітні заняття образотворчого й художньо-прикладного характеру (малюнок, графіка, живопис, скульптура, дизайн, дрібна пластика, різьблення, випалювання, чеканка, гобелен, мозаїка, фреска, вітраж, усілякі вироби з хутра, шкіри, тканин і ін.), які спрямовані на активізацію спілкування з психотерапевтом або в групі загалом для більш чіткого, тонкого вираження своїх переживань, проблем, внутрішніх суперечностей, з одного боку, а так само творчого самовираження – з іншого. Сьогодні в арт-терапію включаються і такі форми творчості, як відео-арт, інсталяція, перформанс, комп'ютерна творчість, де візуальний канал комунікації відіграє важливу роль. Дієвим засобом психокорекції виступає казкотерапія. Через казку перед дитиною розкриваються глибини її власного внутрішнього світу, відбувається ознайомлення з основними психологічними поняттями, розвивається її індивідуальність. З огляду на це, вважаємо за доцільне використання казкотерапії у психокорекційній роботі з дітьми, які мають мовленнєві порушення.

У наш час глобальної інформатизації та технологічного прогресу суспільства проблема соціалізації людей з особливими потребами постає надзвичайно гостро. Адже дитині не тільки необхідне відчуття комфорту у соціальному середовищі, вона також повинна віднайти своє місце в ньому, щоб мати можливість повністю розкрити власні можливості, а також бути корисною іншим. Враховуючи той факт, що пізнання світу людиною відбувається саме через органи її чуття, важко переоцінити важливу роль нормального функціонування останніх. У випадку, коли відсутня або частково уражена слухова функція, дитина позбавлена можливості отримувати повну інформацію про навколишній світ, унаслідок чого її враження про нього є значно біднішими й вужчими, ніж у дитини з нормальним слухом. Адже така дитина не може самостійно оволодіти звуковою словесною мовою, яка є основним засобом спілку-

вання тих, хто чує. Безпосередньо відсутність або недостатність слухової функції значно ускладнює існування дитини в середовищі тих, хто чує, через звуженість її соціальних контактів, ізоляції в колективі інших дітей, а також у родині [4]. Сьогодні в теорії і практиці корекційної педагогіки постає питання про те, що рівень розвитку дитини залежить не лише від якості корекційно-методичних засобів, а й від стану її внутрішнього світу, від відкритості чи замкненості щодо соціального оточення, від тих суперечностей, які призводять до відчуття неповноцінності. Тому корекційно-виховний процес у спеціальних закладах має передбачати гармонійну інтеграцію дітей з обмеженими психофізичними можливостями, пізнання власного «Я», формування вміння встановлювати взаємини з іншими людьми [10]. Отже, позитивна атмосфера в дошкільному закладі, родині, доцільні психокорекційні методи в роботі із дітьми з обмеженими можливостями є гарантом їхнього повноцінного особистісного становлення та соціалізації.

Висновки та рекомендації. Ми переконуємося, що внаслідок арт-терапевтичної роботи створюються додаткові можливості для внутрішньоособистісної комунікації, перехід членів групи на глибші рівні взаємодії з виявом внутрішніх (зокрема неусвідомлюваних) механізмів організації поведінки, відбувається звільнення від упродовжених домінантною культурою і ідеологією партнерів поведінки й засвоєння тих ролей, що більше відповідають їхній глибинній природі, потребам і напрямам розвитку.

Узагальнюючи, можна зауважити, що арт-терапія є ефективним методом оздоровлення, гармонізації розвитку особистості та впливає на її інтеграцію в суспільство, потребує використання і дослідження.

Саме тому рекомендуємо звернути увагу на важливість того факту, що тільки комплексний та системний характер уможливить здійснення соціальної допомоги дітям в Україні. Запобіжний характер такої допомоги, поширення толерантності у нашому суспільстві та створення спеціальних закладів, позиціонування її важливою частиною соціальної політики країни загалом, створення робочих місць при реформуванні ринку праці можуть стати тією базовою сукупністю заходів, що дадуть змогу підняти рівень та ефективність життя людей з фізичними обмеженнями, а самій державі – долучитися до гуманітарних стандартів соціальної допомоги розвинутих країн сучасного світу. Перспективними у цьому сенсі є дослідження системних та комплексних підходів у плануванні та здійсненні соціальної політики у країні, кваліфікованих фахівців з соціальної роботи, що могли б бути успішними і в психологічних методиках, таких, як арт-терапія, і у соціально-культурному проектуванні, і в управлінні соціально-технологічними процесами.

Література

1. Бондаря В. І. Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спецшколі : наук.-метод. зб. / за ред. В. І. Бондаря, В. В. Засенка. – К. : Науковий світ, 2004. – Вип. 5. – 374 с.
2. Выготский Л. С. Проблема возраста. Собрание сочинений: В 6 томах. Т. 4. – М., 1984. – 504 с.
3. Вознесенська О. Особливості арт-терапії як методу // Психолог. – 2005. – № 10. – С. 5 – 8.
4. Засенко В. Інтеграція осіб з порушеннями слуху: проблеми, пошуки, перспективи : науково-методичний збірник / Редкол. : Н. Софит, І. Єрмаков та ін. – К. : Контекст, 2000. – С. 61 – 63.
5. Калижнюк Э. С. Психические нарушения при детских церебральных параличах / Э. С. Калижнюк. – К. : Вища школа, 1987. – С. 156 – 163.
6. Комаровська В. Л. Особливості економічної самосвідомості суб'єктів соціального простору / В. Л. Комаровська // зб. наук праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне, 2004. – Вип. 30. – С. 87 – 90.
7. Ложкін Г. В. Економічна свідомість особистості як психологічний феномен // Г. В. Ложкін, В. Л. Комаровська. – Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 9. – С. 6 – 12.
8. Мартынова Г. Ю. Психологическая коррекция в работе с детьми, имеющими различные отклонения в развитии // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. – 2003. – N 2. – С. 13 – 18.
9. Омельченко І. М. Казки – нев'янучі духовні квіти народу. Комплексна казкотерапевтична програма / І. М. Омельченко, О. А. Федій. – Полтава : ПДПУ, 2005. – 54 с.

УДК 1(477)

Леся ВОЙТКІВ

ПРОБЛЕМА ДУШЕВНОГО І ДУХОВНОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ ТА ВПЛИВ НА НЕЇ НІМЕЦЬКОЇ КЛАСИЧНОЇ ФІЛОСОФІЇ

Аналізується питання розуміння душі в українській філософії (С. С. Гогоцький, О. М. Новицький, П. С. Авсенєв). Показано вплив німецької класичної філософії на розробку ідеї душі.

Ключові слова: *душа, розум, дух, духовність.*

Analysing the question of understanding the soul in Ukrainian philosophy (S. S. Gogotskyi, P. S. Avsenjev, O. M. Novytskyi). The influence of German classical philosophy on the development of the idea of the soul is showed.

Key words: *soul, mind, spirit, spirituality.*